

LÄSTRÄNINGSTIPS FÖR ENSKILD UNDERVISNING OCH FÖRÄLDRAR.

Tipsen är inte uppställda i någon metodisk ordning, utan en meny att välja ur för att pröva vad som fungerar bäst för det enskilda barnet. För att inte träningen ska bli för enahanda och långtråkig kan det vara klokt att variera övningarna vid olika tillfällen.

1. Variationsförslag.

- a) Föräldrar till barn med lässvårigheter kan på de flesta Bibliotek låna bok & band, med inspelningar i olika hastigheter, lämpliga för lästräning. Allt fler skolbibliotek köper in eller lånar inspelade böcker. De har blivit alltmer vanligt att eleverna lånar kassetböcker för att lyssna, vilket gör att det inte längre är genant att låna inspelade böcker. Finns inte önskad bok i Biblioteken så kan de beställa hem den.
- b) En vuxen läser (1). Medan barnet pekar var han/hon är i texten. En del barn känner sig stressade av talböcker och har svårt att hitta raden. Då är det bättre med en vuxen som kan anpassa läshastigheten till barnets förmåga.
- c) En vuxen läser (2) men tystnar ibland och barnet ska då läsa det ord eller den del av meningen som återstår. Det underlättar för barnet att inte behöva avkoda all text, men tvingas ändå att fixera varje ord eftersom det inte vet "när det är dags." Träningen gör att det som hörs kopplas ihop med det som syns. Många barn lägger annars av med att följa med i texten och tittar på andra saker i rummet medan den vuxne eller en kamrat läser.
- d) Parallellhögläsning har vid undersökningar visat sig ha en mycket god påverkan på den lässvage. Det innebär att den vuxne och barnet läser högt samtidigt. Den vuxne ger starthjälp på varje ord eller vid behov och hjälper barnet att uttala olika vokaler rätt. Ett felaktigt vokaluttal kan annars innebära att barnet inte känner igen ett välbekant ord och därför inte "kan se vad det står." Men det är viktigt att samtidigt lyssna på barnet så att man hör att det verkligen försöker att läsa och inte bara sitter och "hummar."
- e) I kontraktsläsning (1) kommer man överens om att den vuxne läser 2/3 och barnet 1/3 av varje sida. Många barn med dyslektiska problem kan läsa ganska bra och ibland mycket bra korta stunder. Men efter några minuter blir det felläsningar på nästan varje ord. Därför är det bättre med korta avsnitt då och då, än långa och sällan.
- f) Kontraktsläsning (2) innebär att den vuxne och barnet kommer överens om att läsa 2 minuter var, växelvis under 10-15 min. Det kan upplevas av barnet som "rättvist" och kan ge en viss självkänsla genom att han/hon har läst lika länge som den vuxne. Då föräldern hinner ett längre stycke på sin tid får barnet i båda dessa kontrakt mera behållning av lässtunden. Det ger också en känsla av gemenskap och samarbete, istället för övervakning av barnets tragglande.
- g) Om barn med lässvårigheter har yngre syskon kan de läsa för dem. Då upplevs troligen läsningen meningsfullare. De läser inte för att kontrolleras, utan för att förmedla ett spännande innehåll. Ett sätt att kommunicera. Om det yngre barnet däremot är på väg att läsa lika bra eller bättre än det äldre är metoden olämplig. Det är oerhört kränkande, när ett yngre barn negativt kommenterar det äldre läsförmåga. I skolan kan ett barn i 2:an få läsa för 6:åringarna. Då kan barnen få träna med någon så att de kan texten nästan utantill och naturligtvis läsa för de som inte kan läsa eller läser sämre än de som ska läsa för dem.

2. Metoder och förhållningssätt

- a) För c:a 5% av alla barn kan det vara viktigt på vilket sätt man arbetar i samband med lästräning. Det innebär inte att det finns en metod som passar alla dessa. Därför måste skolan undersöka vilken inlärningsstil barnet har och vilka inlärningskanaler som vållar problem. En del barn har ett svagt arbetsminne. När de försöker ljuda sig fram till ett ord så glömmer de ordningsföljden och gissar på ett ord kanske bara utifrån ett av ljuden. De har kanske lättare för att lära sig med hjälp av helordsläsning kopplat till bilder. Andra kan ljuda väldigt bra och hör direkt vilket ord det blir när andra ljudar, men de blandar visuellt samman olika bokstävers utseende. De kan ha problem med formkonstans, vilket man kan undersöka med Frostigs perceptionstester. Vissa kan inte känna igen ett ord även om det förekommer i 10 meningar efter varandra. Då kan ljudning vara nödvändig till en början.

Rabbla alfabetet.

- b) För barn som glömmer bokstävernas utseende eller namn så underlättar det om de får lära sig att rabbla alfabetet. Det kan göras med hjälp av gamla ramsor som ABCD, råttmor kokar te eller förstärka rabblandet med en melodi ex: "Blinka lilla stjärna där". Det finns andra gamla ramsor som A är en apa, B är en bil o.s.v. som också är lätta att sätta en melodi till. När de sen kan bokstäverna från A-Ö kan de flesta börja skriva ord utan större problem. Bokstavsljuden tycker jag inte att man behöver lära barnen, (jag vet att det är ett kontroversiellt påstående) men det lär de sig bäst själva genom att utgå från hela ord. Genom att titta på en bild med ljudenlig stavning ex. mål, så hör de flesta att det börjar med m-m-m. Om inte, får man ljuda åt dem. När de hör m-m-m, så associerar de till M och kan med hjälp av rabblingen hitta utseendet på sin alfabetsplansch. Det gör att de kan klara av att skriva ord med dessa enkla kompensatoriska knep och känner att de har klarat det på egen hand. Det stärker självförtroendet. En del barn måste börja med skrivandet innan de klarar av att börja läsa.

Får inte börja med ett misslyckande.

- c) Barnen får aldrig börja läsinläringen med ett misslyckande. Det är viktigt att ta vara på överlämnandet från förskolan. De flesta förskolor jobbar med "Bornholmsmodellen" eller liknande ljudträningsspekar. "Fonolek" är ett enkelt och uppskattat fonologiskt test, utarbetat på LPC i Östersund och är ett bra redskap för att hitta riskzonsbarn, d.v.s. barn som har en svag fonologisk medvetenhet. För dessa barn är det viktigt att starten blir lekfull och på en nivå som de klarar av. Ett sätt är att sätta fast gem på bilder och fiska med ett "magnetspö". När de får upp bilden ska de identifiera första ljudet, associera till rätt bokstav och sätta bilden under den. En lek som brukar uppskattas. Leken kan efter ett tag varieras med att man istället sätter bilder på flanotavlan och ord får fiskas upp. De kan då med hjälp av första ljudet räkna ut under vilken bild ordet ska sättas.

Hjälp till självhjälp.

- d) Enkla korsord kan vara ett bra sätt att göra det första skrivarbetet inspirerande. Dels sätter det igång tankeverksamheten och ökar ordförrådet samtidigt som det hjälper barnen att se hur många bokstäver som ingår i varje ord. När ett barn frågar: "vad ska det stå här", kan man istället för att ge lösningen, svara: "om du löser det här ordet först så blir det nog lättare." Om ett barn missuppfattar en bild är det viktigt att hålla med om att det ser ut som det, men att det kan vara något annat och ge vissa ledtrådar som gör att barnet upplever att det kommit på lösningen själv. Genom ett positivt förhållningssätt stärks barnets självförtroende och får dem att växa och börja tro på sin egen förmåga.

Val av litteratur i samband med upplevelseläsning.

Val av bok är väsentligt. Man ska alltid utgå från barnets intresse, så att läsningen ger en intressant och meningsfull information till barnet. Annars upplevs läsningen som ett meningslöst mekaniskt dragglände. Det finns barn som har lärt sig att läsa med hjälp av serietidningar, fisketidningar eller fotbollstidningar eftersom de har velat veta allt om det som intresserat dem. Det finns vetgiriga barn som har lärt sig läsa i uppslagslexikon och önskat uppslagsverk i födelsedagspresent. Det kan vara svårt ibland då man möter barn som säger att de inte har några speciella intressen. Men då kan det vara bra att föreslå en bok som inte har så många sidor och som man vet att de flesta tycker om. Texten måste vara lättläst och ha ett flyt, så att kontexten ger stöd åt förståelsen. Det är bättre att nivån ligger något under barnets förmåga så att de en stund får njuta av och uppleva att de faktiskt redan kan en hel del. Barn som har en långsam läsutveckling behöver få ligga på samma nivå ganska länge innan de går upp ett steg. Risken är annars att de blir deprimerade och tappar läslusten. Men barnen känner själva vilken nivå de klarar av och det ska man respektera. Inget barn som har en god läsförmåga vill ha lättlästa böcker eller lyssna på band, mer än tillfälligtvis.

Böcker om djur, havet, rymden, dinosaurier eller Kitty, Åsundens IF, Femböckerna, Sune, Berth och numera Harry Potter har många läsare.

Läsläxor.

En del läsläxor har p.g.a. av ett pedagogiskt tänkande varit tråkiga. Liknande meningar har staplats på varandra för att barnen skulle kunna utnyttja igenkännandet och för att de skulle kunna läsa ord med ett litet antal redan kända bokstäver. Vissa barn har gillat dem och troligen behöver dem. Barn som ville få ut något av sin läsning reagerade däremot negativt på de tjatiga och innehållslösa texterna. Men läsböckerna har blivit bättre med mer substans i texterna. Om man tror att det är lättare för ett barn att läsa korta meningar liknande telegrammeddelande så är man ute på hal is. Det hjälper inte att man försöker använda ett litet antal kända bokstäver. Inte heller böcker som är skrivna med talspråkstext fungerar bra. Jag har provat ett antal tunna men spännande läshäften på barn i år 4, och funnit att även för dessa blir det oerhört komplicerat att förstå innehållet. Det måste finnas ett flyt i texterna som gör att barnen kan ana vad nästa mening innehåller.

Det är därför många elever har svårt att läsa OÄ- och MA-texterna själva.

Självklart måste de nå en läsförmåga så att de även klarar dessa texter. Men innan dess bör aldrig ämnesböcker användas som lästräning om inte det är ett ämne som speciellt intresserar eleven. Det är bättre att de antingen får använda inspelade faktaböcker eller att föräldrarna läser för dem, så att de får mer tid över för upplevelseläsning.

Vissa barn, även svaga läsare kan dock ha lättare att minnas innehållet om de läser själva än när de lyssnar. Då kan det vara bra att man läser texten för dem först eller berättar innehållet så att de får en förförståelse och sedan läser själva.

En del barn vill inte läsa något frivilligt. Då kan det vara viktigt att ge dem "morötter" och uppmuntran. Det kan vara väldigt enkla saker. På vår skola har vi minimerat bokomslag i frimärksstorlek så att vi får rum med c:a 20 böcker på ett A4-blad. Vi trycker svart-vitt på färgade blad med olika kulörer. Eleven får sedan välja vilken färg de vill ha. För varje bok de läst får de klistra en silver- eller guldstjärna. Det gör att de hela tiden ser sina framsteg, hur mycket de har gjort och ser ett tydligt mål. När bladet är fullt så har vi "Nobel Fest". Det innebär duk, ljus och svenska flaggan på bordet. Fika och högtidligt överlämnande av det inplastade lässchemat. Eleverna är väldigt stolta varje gång.

Synproblem.

Det är inte ovanligt att dyslektiska barn är översynta. Det innebär att de ser bra på långt håll men svårigheter på nära håll. Därför uppmärksammas de inte alltid i skolans ögonundersökningar om inte skolsköterskan är extra uppmärksam på dessa barn. Det är därför extra viktigt att föräldrar och pedagoger är uppmärksamma på barnens beteende i samband med läsning. Barnen kanske läser mycket bra några minuter varefter de blir felläsningar på vart- och vartannat ord. En del kisar med ögonen eller håller en hand för ena öga när de läst en stund. Man kan också se att en del barn lägger huvudet på sned för att få en bättre vinkel eller byter avstånd till texten. Ett känt fenomen är att barn med specifika lässvårigheter kan avläsa enskilda ord från mittpunkten på en skärm både bra och snabbt men har stora svårigheter att läsa en löpande text. För andra barn brukar det vara tvärt om att det är lättare att läsa en berättelse med hjälp av det stöd kontexten ger. Märker man några av ovanstående eller andra signaler ska man vara angelägen om att barnen får en ögonundersökning av en ögonläkare och en ortoptist. Lässvårigheter beror sällan primärt på synnedläggning men det är viktigt för dessa barn att alla andra försvårande faktorer undanröjs. Vissa barn, oftast de med nedsatt motorik och koordination, kan ha svårt när ögonen passerar mittpunkten. Man kan enkelt undersöka det genom att ett barn ska fixera ett föremål som förs i sidled med ett avstånd från barnet på c:a 40 cm. Man kan då se att barnet följer ganska bra från början men varje gång ögonen passerar mittpunkten så tappar de fixeringen. Då bör man prata med skolsköterskan så att barnet kan få en undersökning av en ortoptist. Det kan innebära att barnet även har svårt för att fixera texten när ögonen måste röra sig horisontellt vilket innebär att de tappar raden eller rätt som det är inte vet var de befinner sig i texten.

Hjälpmedel

- a) Glasögon kan behövas för att texten ska bli större eller för att reglera översynthet, brytningsfel eller skelningsproblem.
- b) Om inte glasögon behövs men att barnet ändå tycker att det är jobbigt med liten text kan man förstora texter i kopiatorn och ställa in större text på datorskärmen. Arbetsblad kan skannas och bearbetas i dator.
- c) Läslinjal kan vara ett hjälpmedel för att lättare fixera på rätt rad. Störs barnet av texten före och/eller efter ordet som ska läsas kan det behövas en linjal som bara har en liten genomskinlig yta.
- d) För barn med motoriska svårigheter finns det lika plastsaker att sätta på penna för bättre grepp. Det finns även metallklumpar att sätta pennan i för att den ska bli tyngre för barn som inte har så bra utvecklat taktilt och eller kinestetiskt sinne. Pennorna kan behöva ett ruggat gummifält där fingrarna greppar för att lättare kunna skriva. Vissa kulspetspennor är utformade så.
- e) Det finns även linjaler i metall med handtag på som passar för barn som har svårt att hålla linjalen stilla när de drar streck.
- f) Inspelade band av böcker i många olika ämnen finns att låna eller att köpa. Kan vara en bra hjälp för många barn. Ämnesböckerna är mycket svårare att läsa än upplevelselitteratur. Svårigheten har varit att spola fram till olika avsnitt men nu kommer Daisy med Cd-skivor där eleven kan trycka in rätt sidnummer och lyssna på det direkt vilket gör att det blir lättare att bara lyssna på de avsnitt eleven vill.

- g) För barn med dyslektiska svårigheter och även för barn med ett annat modersmål är det bra att göra repetitionsfrågor inför prov. Då kan missuppfattningar rättas till och frågor som eleven har kan få sitt svar innan provet istället för efteråt.
- h) Bra om barnen kan lära sig memorera hela meningar. Det blir då lättare att skriva av från tavlan i klassrummet. Har barnen mycket svårt att skriva av bör de få en kopia av OH-underlaget eller en kopia av en kamrats antecknande. I dag finns det elektronisk utrustning att fästa på White-bord tavlan som kan kopplas till den dator. Det innebär att man kan få det utskrivet i olika färger vilket gör att man kan göra tydliga tankekartor åt barnen. Kostnaden är inte heller så stor, c:a 5-6000 Kr.
- i) För barn som har svårt att komma igång med skrivandet kan det vara bra att köpa ett taligenkänningsprogram till datorn. Då kan barnet tala in sin text i en mikrofon och datorn skriver det sagda. För c:a 5 år sedan kostade Dragon-Dictate 25 000:- men år 2002 finns det liknande program för c:a 4000:- och de sjunker troligen ytterligare om allt fler efterfrågar dessa program.
- j) Elever med lässvårigheter har rätt att få alla skriftliga prov muntligt. Då bör man läsa frågorna och låta barnet tala in sina svar på en bandspelare. Om man skriver ner deras svar finns det risk att man måste avbryta dem för att hinna skriva allt de säger och då händer det att de glömmer delar av svaret som de annars kan. Läser man in frågorna på en bandspelare och de talar in svaret på en annan så behövs inte ens extra personal för att genomföra provet.
- k) Vissa barn kan vara hjälpta av att läraren har en mikrofon kring halsen och talar in viktig fakta i en bandspelare. De kan ha den avstängd under övrigt arbete men starta den vid lektionsgenomgångar och vid förklaringar av begrepp och bakgrundsfakta.

Avslutningsord

Barn ska alltid ha en känsla av att det är p.g.a. deras egen insats som de har lyckats klara en uppgift. Inte tack vare föräldern eller läraren. Därför är det viktigt med "hjälp till självhjälp". Istället för att säga ett svårt ord kan man hjälpljuda eller parallellläsa så att barnet får en känsla av att det är de själva som har läst orden. Frågemetodiken är viktig. Genom att ställa ledande frågor kan man, i väldigt många situationer, få barn att komma fram till svaren själva. Det är bättre än att säga det rätta svaret. Säger man svaret känns det som ett misslyckande och de glömmer troligen svaret efter ett tag, men har de med hjälp av associationer och ledande frågor kommit fram till svaret så gör processen att de lättare kommer ihåg det vid ett senare tillfälle. Beröm dem när de anstränger sig. Även om resultatet inte är i topp. Har de gjort sitt bästa kan man inte mer begära, utan får acceptera att vi är olika. Om alla vore teoretiker, vem skulle då ta hand om de praktiska problemen i samhället.

Med vänliga hälsningar
Arnold Bernström